

SYLWESTER CZOPEK

PIERWSZE ŚLADY OSADNICTWA KULTURY CERAMIKI GRZEBYKOWO-DOŁKOWEJ W POLSCE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

W dotychczasowych pracach na temat społeczeństw tzw. kultur subneolitycznych obszar w międzyrzeczu Wisły i Sanu traktowany był jako pozbawiony ich osadnictwa¹. Konsekwencją tego było podobne traktowanie wymienionego terenu w pracach syntetycznych². Tymczasem ostatnie badania terenowe przyniosły odkrycie materiałów, które można wiązać właśnie z subneolityczną kulturą ceramiki grzebykowo-dołkowej. Chodzi tu o badania wykopaliskowe w Woli Ranizowskiej³ i powierzchniowe w rejonie wsi Markowizna (ryc. 1)⁴. Obydwie miejscowości leżą w północnośrodkowej części woj. rzeszowskiego.

Markowizna, gm. Sokółów Małopolski, stan. 9

Stanowisko położone jest na krawędzi małej, szerokiej doliny rzeki Turki (ryc. 2). Zajmuje ono zachodnią część rozległej, piaszczystej wydmy. Jest to niewielki cypel o ekspozycji 4-8 m i 1-3% w kierunku S, SW, W i WN. Z powierzchni wydmy zebrano 16 fragmentów ceramiki⁵, w tym: brzegowy fragment naczynia z ornamentem ściegu bruzdowego w układzie ukośnym, powierzchnie brunatne, gładkie, domieszka tłucznia granitowego (ryc. 3a); fragment podobnego naczynia z analogicznym ornamentem, w glinie większa niż w poprzednim ilość domieszki tłucznia kamiennego (ryc. 2b); brzegowy fragment z ornamentem „drobnego” ściegu bruzdowego, powierzchnie brunatne, gładkie, domieszka tłucznia kamiennego (ryc. 3c); drobne fragmenty innych naczyń o powierzchniach brunatnych i szarobrunatnych, niekiedy ze śladami przecierania, domieszka tłucznia kamiennego (granitowego) oraz (rzadziej) ceramicznego.

W pobliżu tego stanowiska zlokalizowano ponadto 3 dalsze miejsca, na których wystąpiły pojedyncze przedmioty krzemienne, być może związane z osadnictwem ludności kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej. Są to (ryc. 2): Markowizna, stan. 7 (odłupek z krzemienia narzutowego), Markowizna, stan. 8 (odłupek z krzemienia narzutowego) i Markowizna, stan. 10 (wiór z surowca świeciechowskiego).

Cały teren jest dziś znacznie zniszczony przez wybieranie (doraźne) piasku. W istniejących profilach i krawędziach wybierzyisk nie stwierdzono występowania żadnych obiektów i warstwy kulturowej. Podjęte próby wykopów sondażowych (dotyczy stan. 9 w Markowiznie) nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Wymieniona ceramika zalegała jedynie na powierzchni wydmy, która do niedawna była zalesiona. Fakty te pozwalają przypuszczać, że mamy tu do czynienia jedynie z krótkotrwałym obozowiskiem lub osadą bardzo silnie zniszczoną. Bardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza hipoteza.

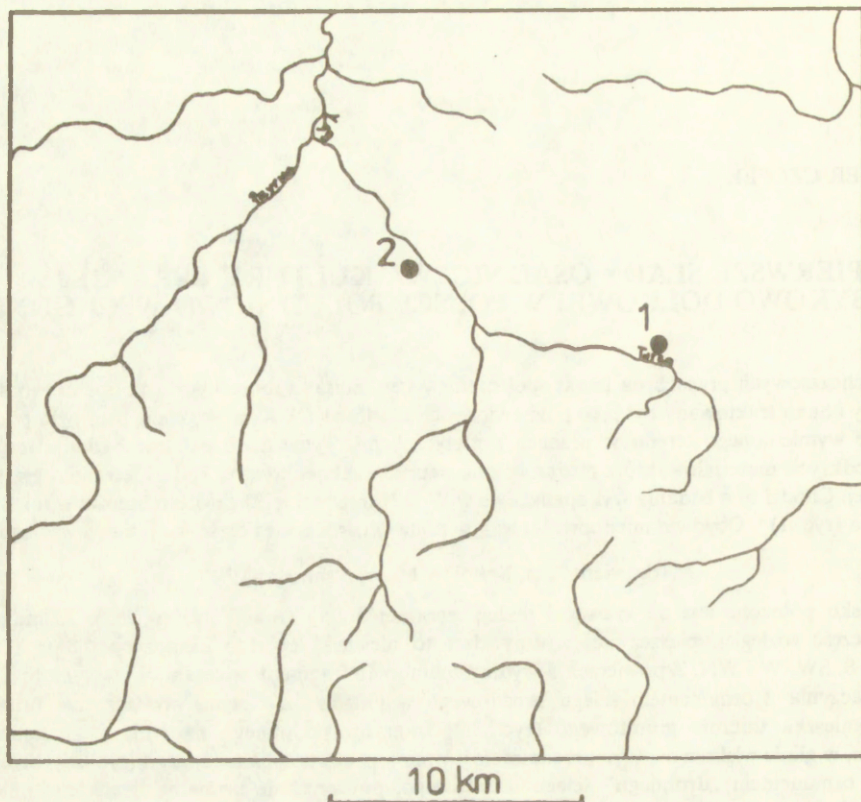
¹ A. Gardawski, *Zagadnienie kultury ceramiki grzebykowej w Polsce*, WA, t. 25:1958, s. 289.; T. Wiślański, *Krąg ludów subneolitycznych w Polsce* [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 2: *Neolit*, Wrocław 1979, s. 321, ryc. 195.

² T. Aksamit, *Neolit* [w:] *Pradzieje Rzeszowszczyzny*, Rzeszów-Warszawa 1963, s. 12-18.; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, *Pradzieje Polski*, Warszawa 1965, s. 116, ryc. 22.; W. Hensel, *Polska starożytna*, Wrocław 1980, s. 119, ryc. 80; w dwóch ostatnich pracach zasięg kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej zaznaczany na mapach nieznacznie przekracza Wisłę, zajmując także widły tej rzeki i Sanu.

³ Badania prowadziła mgr Anna Barłowska, której składam serdeczne podziękowanie za zgodę na opublikowanie prezentowanej tu ceramiki z tego stanowiska.

⁴ Badania autora w ramach AZP, obszar 98-77.

⁵ Część ceramiki pochodzi z przypadkowego odkrycia dokonanego w kwietniu 1988 roku przez Benedykta Popka, pracownika Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, któremu składam serdeczne podziękowania za pomoc i udostępnienie materiałów.

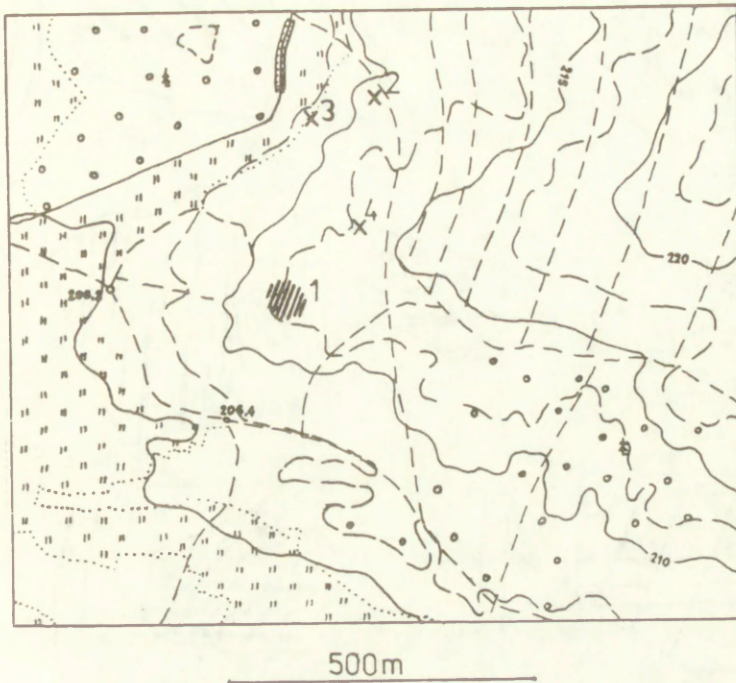

Ryc. 1. Markowizna, stan. 9 (1) i Wola Ranizowska, stan. 22 (2), woj. Rzeszów — położenie stanowisk
Location of the sites

Wola Ranizowska, gm. Ranizów, stan. 22

Stanowisko położone jest na krawędzi doliny Łęgu (ryc. 4), na niewielkim wyniesieniu o ekspozycji okrężnej — do 2 m, 0-1%. Jest to osada wielokulturowa. Z badań wykopaliskowych pochodzą między innymi fragmenty ceramiki kultury grzebykowo-dołkowej. Pojedyncze fragmenty znajdowano mianowicie na złożu wtórnym w niektórych młodszych obiektach oraz w warstwie kulturowej. Są to: fragment z ornamentem ściegu bruzdowego w szerokich pasmach, powierzchnie brunatne, domieszka tłucznia kamiennego (ryc. 3d); fragment ze śladami „ostrego” przecierania, powierzchnie brunatne, domieszka tłucznia kamiennego (ryc. 3e); fragment z ornamentem rytm-liniowym (grzebieniowym?) w układzie krzyżujących się pasm, powierzchnie brunatne, gładkie, domieszka tłucznia kamiennego i ceramicznego (ryc. 3f); fragment z ornamentem głęboko rytego ściegu bruzdowego, powierzchnie brunatne, w domieszcze bardzo duża ilość tłucznia kamiennego (ryc. 3g); fragment z ornamentem ściegu bruzdowego, powierzchnie brunatne, w domieszcze spora ilość tłucznia kamiennego, w tym białego (wapień?) (ryc. 3h); fragment z ornamentem rytych linii, powierzchnie brunatne, szorstkie, domieszka tłucznia kamiennego (ryc. 3i); fragment z ornamentem ściegu bruzdowego, powierzchnie brunatne, domieszka tłucznia kamiennego (ryc. 3j); kilkanaście fragmentów ceramiki nieornamentowanej, podobnej do wymienionych fragmentów pod względem technologicznym.

Cechami charakterystycznymi wymienionych materiałów ceramicznych są: ornament stempelka w formie ściegu bruzdowego, przecieranie powierzchni ostrą miotłką, zdobienie liniami rytymi przecinającymi się oraz technologia. Ornament ściegu bruzdowego, wykonywanego trójkątnym lub prostokątnym

Ryc. 2. Markowizna, woj. Rzeszów, stan. 9 (I) — lokalizacja stanowiska na tle innych „neolitycznych” stanowisk w najbliższej okolicy:

2 — Markowizna, stan. 7; 3 — Markowizna, stan. 8; 4 — Markowizna, stan. 10

Location of site 9 (I) against other „Neolithic” sites in the neighbourhood

stemplem, jest bardzo częsty w kulturze ceramiki grzebykowo-dolkowej⁶. Nieco rzadziej występuje tam motyw przecinających się linii rytych⁷, który jest szczególnie charakterystyczny dla kultury niemeńskiej⁸. Natomiast przecieranie powierzchni występuje w całym kręgu kultur północno-wschodnich (subneolitycznych)⁹.

Technologia wykonania naszej ceramiki nie odbiega od reguł przyjętych w kulturze ceramiki grzebykowo-dolkowej. Zbliży się ona do wyróżnianego dla niej typu technologicznego II¹⁰. Charakterystyczna jest tutaj duża ilość domieszki średnio- i gruboziarnistego tłuczni kamiennego, najczęściej granitowego. Barwa powierzchni naczyń jest brunatna. Położenie stanowisk w Markowiznie i Woli Ranizowskiej również jest typowe dla tej kultury (wydmy lub piaszczyste doliny cieków wodnych, brak śladów trwałej zabudowy)¹¹.

⁶ Gardawski, *op. cit.*, s. 296, tabl. XLII; E. Kempisty, *Materiały tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dolkowej z terenu Mazowsza i Podlasia*, WA, t. 37:1972, tabl. III-3, V6, XVIII1, 9, XIX4; E. Kempisty, *Kultura ceramiki „grzebykowo-dolkowej” na Mazowszu i Podlasiu*, WA, t. 38:1973, tabl. III5, VII15, VIII21, 25; H. Wiklak, *Materiały kultury ceramiki grzebykowo-dolkowej w Polsce środkowej*, WA, t. 41:1976, tabl. III29, IV12.

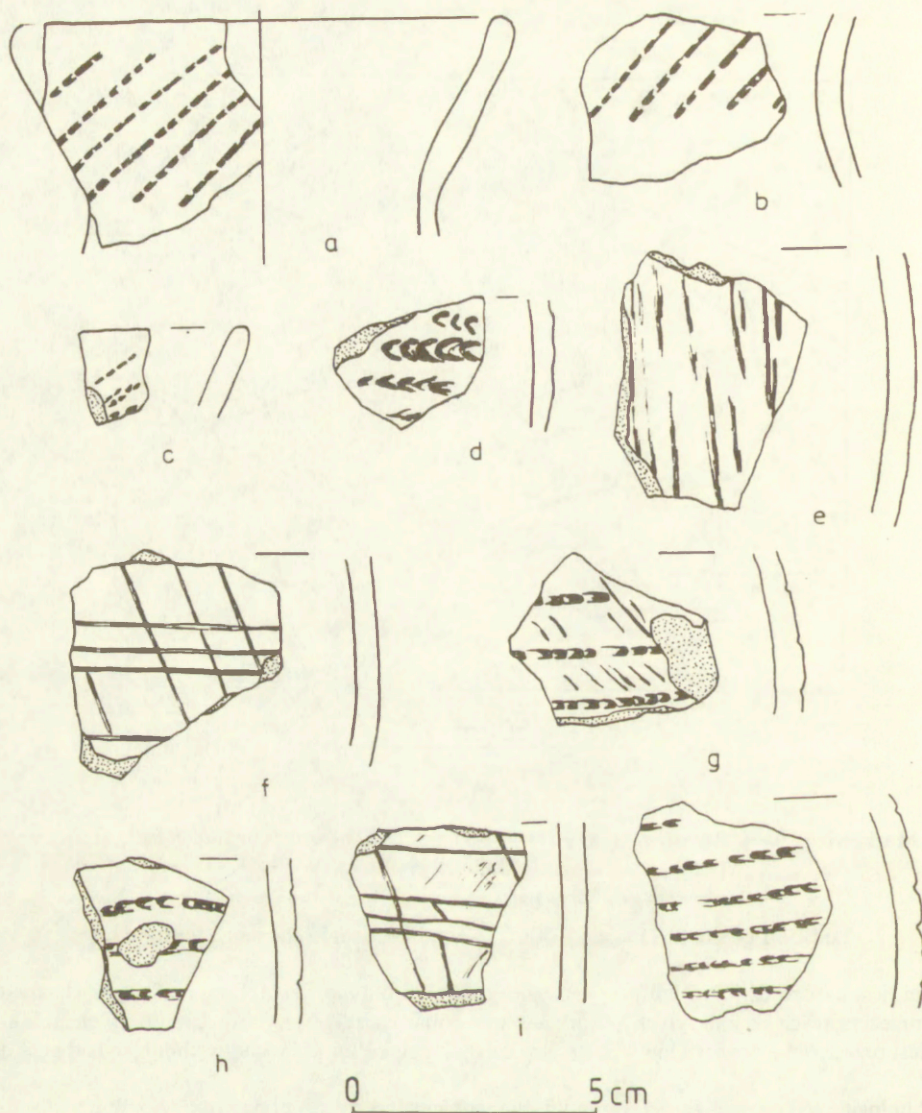
⁷ Gardawski, *op. cit.*, tabl. XLI10; Kempisty, *Materiały...*, tabl. XXX15.

⁸ Kempisty, *Kultura...*, tabl. II7-9.

⁹ Gardawski, *op. cit.*, s. 299.

¹⁰ Kempisty, *Kultura...*, s. 19.

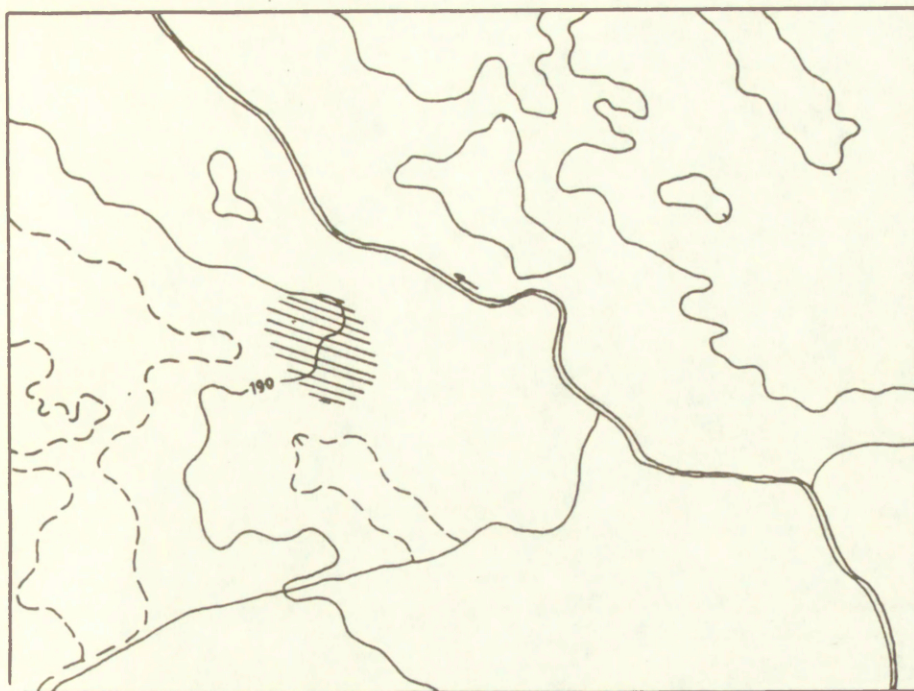
¹¹ Wiklak, *op. cit.*, s. 413 i n.

Ryc. 3. Markowizna, stan. 9 (a-c) i Wola Ranizowska, stan. 22 (d-f), woj. Rzeszów. Ceramika Pottery

Odkrycie pierwszych stanowisk kultury ceramiki grzebykowo-dółkowej w międzyrzeczu Wisły i Sanu ma dość duże znaczenie. Zyskujemy bowiem nową wartość w rozważaniach stosunków kulturowych panujących w tym regionie w neolicie. Mała, jak dotąd, liczba¹² tych stanowisk na tym obszarze oraz fakt niewielkiego ich oddalenia od siebie (około 11 km — ryc. 1), mógłby świadczyć, że mamy tu do czynienia raczej z krótkotrwałą (jednorazową?) penetracją ludności kultury ceramiki grzebykowo-dółkowej i peryferyjną strefą jej osadnictwa. Obraz ten może jednak ulec zmianie po przeprowadzeniu dalszych

¹² Przebadane w ramach AZP niektóre obszary na Nizinie Sandomierskiej nie przyniosły do tej pory odkrycia innych stanowisk kultury ceramiki grzebykowo-dółkowej.

Ryc. 4. Wola Ranizowska, woj. Rzeszów, stan. 22. Lokalizacja stanowiska

Location of the site

poszukiwań (m.in. w ramach AZP) na słabo dotąd przebadanych (w porównaniu z innymi regionami Polski południowo-wschodniej) terenach Niziny Sandomierskiej, zarówno w widłach Wisły i Sanu, jak i na wschód od tej ostatniej rzeki.

*Muzeum Okręgowe
w Rzeszowie*

SYLWESTER CZOPEK

FIRST SETTLEMENT TRACES OF THE PIT-COMB WARE CULTURE IN SOUTH-EASTERN POLAND

Recent field survey conducted in the environs of the village of Markowizna and excavations at Wola Ranizowska (both places in Rzeszów province) have brought to light two sites of the Pit-comb Ware culture, the first to be recorded in south-eastern Poland (between the Vistula and the San).

The two sites (Markowizna 9 and Wola Ranizowska 22) have yielded pottery with characteristic furrow ornament and intersecting lines (fig. 3). The use of a sharp-pointed brush can be detected on certain fragments. An admixture of broken granite predominates in ceramic mass. The finds in question add in a significant way to the cultural picture of the Neolithic of the Sandomierz Basin.

